

lahko sklepamo, da so marsikdaj presojali na podlagi svojih nacionalno-političnih prepričanj. »Časopisi na območju Deželnega sodišča v Ljubljani ves čas obstoja habsburške monarhije niso bili deležni poštene in korektne obravnave.« (175)

Z gornjo ugotovitvijo avtor razpravni del (7–175) svoje študije zaključí. Sledijo ji obsežen povzetek vseh tiskovnih zadev (sodnih oziroma tožilskih spisov), nastalih v obravnavnih obdobjih, povzetka v angleškem in nemškem jeziku ter seznam virov in literature (179–306, 307–320, 321–334, 335–336). K avtorjevemu uvodnemu pojasnilu, da je sedaj z izvlečki vsebine sodnih in tožilskih spisov tudi širšemu krogu bralstva omogočenem vpogled v delovanje ljubljanskega represivnega in pravosodnega aparata na tiskovnem področju v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja, (8) dodajmo, da omenjeni povzetek tudi odlično opozarja na pomembne politične, narodne in družbene značilnosti časa, ki ga je avtor raziskal. To je seveda izrazita prepoznavna vrednost celotnega avtorjevega dela. *Tiskovna svoboda* se lepo uvršča v zgodovinske obravnave avstrijske dobe. Njeno sporočilnost dopolnjuje tudi več podrobno predstavljenih tiskovnih postopkov pred Deželnim sodiščem v Ljubljani, opis policijskega nadzora nad urednikom *Slovenskega naroda* Rastom Pustoslemškom zaradi njegovih povezav z beograjskimi politikami leta 1909 in povedno slikovno gradivo – posnetki iz zbadljivo-šaljivega lista *Brencelj* in *Bodeče neže*, raznovrstnega gradiva iz kazenskih spisov Deželnega sodišča in dokumentov državnega tožilstva v Ljubljani ter dokumentov Policijskega oddelka Deželnega predsedstva za Kranjsko. *Tiskovna svoboda* prinaša tudi fotografske portrete posameznih časopisnih urednikov (Josipa Jurčiča, Pustoslemška – *Slovenski narod*, Filipa Haderlapa – *Slovenec*, Milana Pluta – *Jutro*). Raziskanost novejšje slovenske politične zgodovine je v času opaznega t. i. teoretičnega zgodovinskega na podlagi kvalitet klasične, v arhivskih virih utemeljene zgodovinarske poglobitve, dobila širši vidik.

Jurij Perovšek

Veronica E. Aplenc: *Imagining Slovene Socialist Modernity. The Urban Redesign of Ljubljana's Beloved Trnovo Neighborhood, 1951–1989*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2023, 237 strani.

Veronica E. Aplenc, ki je doktorirala na Univerzi v Pensilvaniji, se v svojih raziskavah fokusira na arhitekturno zgodovino, vernakularno

IMAGINING SLOVENE SOCIALIST MODERNITY

The Urban Redesign of Ljubljana's Beloved
Trnovo Neighborhood, 1951–1989

arhitekturo, zlasti pa na arhitekturno dediščino socializma in njeno vlogo v modernizaciji socialističnega vsakdanjika. S to tematiko se ukvarja tudi njena monografija z naslovom *Imagining Slovene Socialist Modernity, The Urban Redesign of Ljubljana's Beloved Trnovo Neighborhood, 1951–1989*. Avtorica v njej preučuje, kako so urbanisti, arhitekti, spomeniški varstveniki, prebivalci soseske in druga zainteresirana javnost sodelovali pri preoblikovanju Trnovega v socialistično mestno četrt.

Trnovo, ki je locirano na robu starega ljubljanskega jedra, ob sotočju Ljubljanice in Gradaščice, je imelo med obema svetovnjima vojnoma, pa tudi neposredno po njej polruralno podobo. Stanovanjskih objektov je bilo malo, prav tako je bilo malo obrti, po drugi strani pa je imelo veliko zelenih površin, kjer so prebivalci gojili zelenjavo za oskrbo mesta. V obdobju socializma je bilo Trnovo sčasoma deležno podobnih modernizacijskih procesov kot drugi predeli Ljubljane. Avtorica se v monografiji ne omejuje le na staro jedro Trnovega z župnijsko cerkvijo in Krakovim, temveč svoj pogled usmeri na širše območje Trnovega. Slednje namreč vključuje tudi Murgle in Rakovo Jelšo kot pomembna območja urbanističnega razvoja.

Avtoričin pristop k preučevanju socialistične stanovanjske politike in urbanističnega načrtova-

nja je nekoliko drugačen. Pozornosti ne usmerja v kraj, ki bi izstopal po pomenu, arhitekturni ali politični prepoznavnosti, temveč socialistično stanovanjsko politiko predstavi s stališča predmetnega Trnovega, ki po njenem ni ustrezalo podobi socialistične modernosti. A Trnovo v tem niti ni bilo tako posebno, saj Ljubljana v petdesetih letih 20. stoletja ni bila pretirano urbanizirana. Polruralna podoba je bila značilna za marsikatero soseseko zunaj mestnega jedra. Meje urbanega središča mesta so se intenzivno širile šele od sredine šestdesetih let z uveljavitvijo stanovanjskih sosesk kot prevladujočega modela stanovanjske gradnje v Ljubljani.

Skrb za stanovanjske razmere delavcev je bila ena od prioritet socialistične socialne politike. Analiza urbanističnega razvoja Trnovega, ki jo avtorica predstavi v monografiji, se osredotoča na idejo socialistične modernosti in na njeno uveljavljanje v trnovskem vsakdanjiku. Pri tem avtorico zanima srečanje modernega s predmodernim, to je nove arhitekture s staro. Po njenem mnenju je bila historična arhitektura Trnovega tista, ki je soseski dajala privlačno in lokalno specifično podobo, hkrati pa postavljala izziv socialistični prenovi. V monografiji, ki je razdeljena na štiri glavna poglavja, predstavi tri modele socialistične stanovanjske gradnje: stanovanjske bloke v starem jedru Trnovega, soseseko enodružinskih hiš v Murglah in soseseko črnih oziroma nedovoljenih gradenj v Rakovi Jelši. V zadnjem poglavju se posveti še staremu jedru Trnovega in predstavi spremembe v pogledu umetnostnih zgodovinarjev in arhitektov na ohranjanje trnoveške dediščine, kot je na primer srednjeveška mreža ulic v Krakovu.

Urbanistična preobrazba Trnovega ni bila enakomerna. Avtorica na primeru te mikrolokacije prikaže, kako so urbanisti in prebivalci vsak po svoje interpretirali socialistično stanovanjsko gradnjo. Slovenski arhitekti, ki so sodelovali v urbanistični preobrazbi, niso zanikali tradicije, a so se fokusirali na novo modernost. Pri tem so se opirali tudi na evropske koncepte modernosti in jih prilagajali novi družbenopolitični stvarnosti, pri čemer so definicijo modernega uskladili s socialistično stanovanjsko politiko, meni avtorica. V starem delu Trnovega so urbanisti načrtovali soseseko stanovanjskih stolpnic, medtem ko sta na njegovem južnem robu nastali soseseka enodružinskih hiš v Murglah, ki je kmalu dobila status elitne lokacije, in naselje črnih gradenj v Rakovi Jelši, naselje delavcev, večinoma priseljenih iz drugih jugoslovanskih republik, ki je lokalnim oblastem zaradi nenačrtne gradnje in spremljajoče komunalne problematike povzročalo preglavice vse do konca socializma.

Koncept stanovanjske soseseke, ki ga je slovenska arhitektura razvijala po vzoru skandinavskih modelov, se je dokončno uveljavil v šestdesetih letih. Leta 1966 je Generalni plan urbanističnega razvoja Ljubljane soseseko postavil za enega od osnovnih elementov organizacije mesta. Avtorica v monografiji dokazuje, da je bila urbanistična preobrazba Ljubljane, natančneje Trnovega, osredinjena na jugoslovansko obliko socializma. Odražala naj bi socialistično idejo modernosti in socialistično idejo življenjskega okolja, ki je primerno za delovnega človeka. Izhajajoč iz predpostavke, da gre pri urbanističnem načrtovanju za odnose med posamezniki in družbo, stanovanjska soseseka tako postane tudi polje političnega razvoja. Vsaka republika je imela pri tem možnost iskati svoj arhitekturni izraz, meni avtorica, ki izpostavlja, da je po zasnovi majhna slovenska stanovanjska soseseka na eni strani vključevala arhitekturo, značilno za socializem (centri samoupravnih organizacij), a pri tem upoštevala tudi lokalno okolje (obstoječe značilnosti in lokalna geografija, ne nazadnje tudi mnenje lokalnih prebivalcev).

Stanovanjske soseseke so prinesle veliko novih stanovanj, a predstavljale so le enega od načinov za reševanje stanovanjskega vprašanja. Avtorica kot alternativni model stanovanjskim blokom postavi individualno hišo, ki je imela na Slovenskem daljšo tradicijo. Model enodružinske gradnje, ki je združevala socialistično podobo modernosti s skandinavskimi idejami, se je po avtoričinem mnenju udeležil v Murglah, naselju vrstnih in atrijskih hiš na robu Trnovega. Polurbanizirana soseseka, ki je temeljila na individualnih stanovanjskih enotah z vrtom in minimalni urbanizaciji, je bil edini primer nizke stanovanjske gradnje v okviru ljubljanskih socialističnih sosesk.

Nedaleč od Murgel je zrasla drugačna soseseka enodružinskih hiš. Grajene so bile v lastni režiji, nenačrtno in v nasprotju z visoko arhitekturo. Avtorica je pri tem še zlasti pozorna na vlogo vernakularne arhitekture, kot poimenuje te gradnje, v socialističnem mestu ter išče razmerje med formalnim in neformalnim urbanističnim razvojem. Ker je veljala za predmoderno in ni ustrezala sodobnemu socialističnemu urbanemu okolju, naj bi arhitekti vernakularni arhitekturi nasprotovali, meni avtorica. Sama jo razume kot izraz želje tamkajšnjih prebivalcev, da bi sooblikovali socialistično modernost. Tako so tudi prebivalci Rakove Jelše iskali svoj prostor znotraj socialističnega mesta in svojo pravico do soustvarjanja socialistične modernosti. Pri reševanju problematike, ki je spremljala večino naselij črnih gradenj, so

po njenem mnenju zavzeli zelo socialistično držo, se samoorganizirali in sodelovali z mestnimi uradniki.

Monografija *Imagining Slovene Socialist Modernity* je izjemno zanimivo branje. Avtorica z lepo strukturirano pripovedjo in slogom pisanja bralca pritegne in vodi po poti trnovske socialistične modernizacije. V raziskovanju jo vodi naklonjenost do Trnovega, a pri tem ne zapade v idealiziranje. Žal pa se v želji po prikazu življenjskega okolja kot kraja ideoloških pogajanj nekoliko izgubi večplastna podoba socialistične stanovanjske gradnje. Soseska, v kateri avtorica išče podobo socialistične modernosti, ni inherentno socialistična; ideja tovrstne stanovanjske gradnje, ki je vključevala zelene površine in javne servise za izboljšanje kakovosti življenja, se je razvijala dlje časa. Pomenljivo je, da je prišla preko skandinavskih držav, saj je koncept sosesk ustrezal njihovemu pojmovanju socialne države. Ljubljanske socialistične soseske so zaradi pomanjkanja denarja ali političnih odločitev prevzele zlasti organizacijski in prostorski vidik, mnogokrat so jim priključili še vrtce, šole in trgovine, nikoli pa niso bile v celoti realizirane kot družbeni centri. Po drugi strani je individualna hiša z vrtom postopoma res postala najbolj zaželena oblika stanovanja. Samograjene enodružinske hiše so rasle širom po Sloveniji, pri čemer je soseska v Rakovi

Jelši posebna. V njenem bistvu je usoda stigmatiziranih priseljencev, ki so se znašli na robu mesta in na robu družbe. Ne glede na to je primer živahne aktivnosti ljudi in širše sprejetih družbenih praks na področju stanovanjske gradnje, hkrati pa eden od simbolov, ki ponazarja dejstvo, da država pravzaprav ni bila sposobna rešiti stanovanjskega vprašanja za vse delavce v enaki meri. Samogradnja je namreč pogosto izhajala iz nuje in je bila za mnoge pripadnike delavskega razreda, ki niso imeli možnosti nakupa ali najema stanovanj v okviru socialističnih sosesk, edina možnost za reševanje stanovanjskega vprašanja.

Avtorica preko fokusa na Trnovo izpostavi nekatere od značilnosti socialistične stanovanjske gradnje, opozori pa tudi na razlike, ki jih je generirala stanovanjska politika. V tem pogledu je pomembna ponazoritev različnih arhitekturnih modelov, ki se zvrstijo na relativno majhnem območju, saj razlike v kakovosti življenjskega okolja opozarjajo tudi na socialno diferenciacijo delavskega razreda. Vsekakor monografija bogati razumevanje socialističnega načrtovanja sosesk in modernizacijskih procesov, kar avtorica nadgradi še z vpogledom v razprave o ohranjanju historične arhitekture.

Jelka Piškurić

